

om inte, hotar Guds vedergällning. Omvärldsbilden är skrämmande, papister och turkar lurar utanför fäderneslandets gränser. Malmstedt vill inte se det påbudna böndagsfirandet som ett led i konstruktionen av en nationalitet, nationalkänslan har äldre rötter än så. Böndagarna skulle istället "bidraga till att bevara en gammal samhörighetskänsla som riskerade att urholkas i takt med det svenska rikets expansion under stormaktstiden" (s. 99). Alltså: omvärldsbilden som *politiskt påtryckningsmedel*.

Björn Horgby, Mohammad Fazlhashemi och Erik Nagel tar ytterligare ett steg. I *Konstruktionen av en imperialistisk världsbild under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal* drar Horgby upp konturerna av en imperialistisk omvärldsbild i det icke-koloniala Sverige, formad av socialdarwinism, utvecklingsoptimism och rasism. Fazlhashemi i *Kolonialt medvetande utan kolonier* ger ett spännande exempel på svenska officerares insatser i 1910-talets Persien, som tydligt visar att dessa präglades "av ett kolonialt medvetande som låg i linje med den förhärskande etno-chauvinistiska diskursen i Europa" (s. 111). Ett liknande tema återfinns i Nagels *Skandinaviska sjöfolks fotografier*. Men Nagel diskuterar särskilt den vite mannens erotiserande fantasi om den koloniserade kvinnan. Uppsatserna beskriver omvärldsbilder som *legitimerar maktanspråk*.

Bokens två sista uppsatser för fram temat till våra dagar. Mai Palmbergs *Afrika och skolböckernas kultursyn*, är som sagt, ett pinsamt avslöjande om vår egen aningslöshet. Det tycks mig som om Afrika alltid fått vara projektionen för våra värsta fördomar om andra människor. Fortfarande tycks Afrikabildens funktion vara, att, om än på ett sofistikerat och välmenande sätt, legitimera västerlandets civilisation och överhöghet. På en nära nivå, diskuterar Lena Gerholm i *Stereotyper och upplevelser. Om förståelser av det främmande i äktenskap över gränser* våra stereotypa föreställningar om äktenskap mellan en svensk flicka och en muslimsk man. I vårt hanterande av Lottas öde får omvärldsbilden av Orienten karaktär av reflektion. Gerholm hänvisar till Magnus Bergs undersökning av populärorientalismen: Orienten representerar "de önskade, hotfulla och omöjliga alternativen gentemot våra egna tvivlande funderingar kring individualism, könsidentitet och förhållandet man och kvinna" (s. 190). Men Gerholm nöjer sig inte med det, utan söker också upp Lotta i Egypten och reflekterar över hennes strategier och bruk av stereotyper i sin vardag.

Jag läser Jan Hjärpes *Det svenska studiet av islam* en

gång till. Notisen om att vi en gång haft en ärkebiskop, Hans Benzeliuss, som behärskade turkiska är hissnande, just så där som historiska uppgifter ibland kan vara. Hjärpe redogör för hur det vetenskapliga studiet av Orienten var en gemensam angelägenhet för språkmän, teologer (särskilt bibelforskare) och religionshistoriker. Vilken bild av Orienten gav svenska orientalist? Det samtida islam tycks ha varit ointressant, religionens ursprung, tidigaste form och "eget väsen" var forskningsobjekten. Hur ska denna "blinda fläck" i 1900-talets forskarsamhälle tolkas? Vilken funktion fyllde orientalisternas mycket speciella omvärldsbild? Den internationella orientalistikkongressen i Stockholm 1889 väckte stor uppmärksamhet, även i landsortspress. Skulle en studie av kongressen i svensk press kunna ge svar på frågan? Hjärpe för inte den diskussionen, men påpekar att islamologi idag påverkats av vår tid, en förskjutning har skett från religionshistoria till religionssociologi. Vilka blir då 2000-talets "blinda fläckar"?

Vi är tillbaka till Edward Said. Många invändningar har rests mot Said, men boken *I andra länder* bekräftar ändå hans slutsatser. Visst legitimerar våra bilder västerlandets maktanspråk på övriga världen, och visst använder vi omvärlden som en spegel, en idag sprucken spegelyta där vi projicerar våra drömmar, bekräftar vår självbild och söker vår trygghet. Jag vill kika bakom spegeln. Fazlhashemi ger i sitt bidrag en glimt av persernas occidentala omvärldsbild. Fler sådana omvärldsbilder skulle kanske befördra den kritiska reflektion som redaktörerna efterlyser i sin inledning.

Anna Maria Claesson, Jönköping

Nonstop! Turist i upplevelseindustrialismen.
Tom O'Dell (red.). Historiska Media, Lund
1999. 300 s., ill. ISBN 91-8893067-X.

I antologin *Nonstop! Turist i upplevelseindustrialismen* problematiseras turismens kulturella aspekter. De medverkande författarna närmar sig ämnet med varierade empiriska infallsvinklar och artiklarna behandlar bl.a. mat och minne, rockfestival, flygplatser, rygg-säcksluffare, trädgårdsanläggningar och glesbygdprojekt. De olika framställningarna knyts ihop genom ett gemensamt fokus på hur turistupplevelser produceras, iscensätts och konsumeras. Det är främst 1990-talets turism som blottläggs, men författarna närmar sig sina ämnen med en blick för det processuella och antologin

präglas av ambitionen att visa hur turistindustri och turisternas upplevelser formats av och i tid och rum.

Det centrala begrepp som samlar antologins författare är ”upplevelse”. Men det ges ingen entydig definition på vad begreppet inrymmer, utan de olika artiklarna fungerar som exempel på vad som kan kategoriseras som en upplevelse. En något mer fördjupad utredning av innebörden i en upplevelse ger Orvar Löfgren och definierar begreppet som en erfarenhet, något självupplevt som kräver både fysisk och mental närvaro. Med den bestämningen följer ett intresse för hur en upplevelse tar form och plats, för hur den kan avgränsas, om den har markerad början eller slut och för hur den görs tydlig i relation till vardagen och dess flöde av icke-upplevelser. Löfgren väljer själv att arbeta med begreppet upplevelserymd för att kunna närma sig dessa frågor:

”Jag använder begreppet upplevelserymd för de sätt på vilka en upplevelse tar form och plats, äger ett rum, förankras i personlig tid och rymd genom att vi alltid samtidigt befinner oss i både fysiska och mentala landskap. Upplevelserymden formas av de sätt på vilka kroppen, sinnena och tankarna tar rummet i besittning, tänjer dess gränser” (s. 47).

Genom att fokusera ”upplevelse” är det möjligt att föra samman en mängd områden *just* genom att iscensättandet av upplevelser utgör en väsentlig del av deras verksamhet. Artikelförfattarna talar om ”upplevelseindustrialism” som öppnar gränserna mellan turism, köpenskap, underhållning, medier och fritidsliv. Det är en tilltalande tanke. Perspektivet fäster blicken mot de praktiker genom vilka upplevelser organiseras och ko-reograferas och hur de kan återanvändas och återkomma i olika sammanhang. De museala institutionerna lånar t.ex. idéer och handgrepp från teatern och filmens värld, och historien och kulturarvet blir något som ska gestaltas och upplevas. Här finns utrymme för intresse-motsättningar, något som är tydligt i flera av artiklarna. Vem eller vad sätter gränser för det som kan upplevas? Vem ska t.ex. avgöra vad som är ett lokalt kulturarv?

Ett genomgående tema, som exemplifieras i flera av bidragen, är hur turistens erfarenheter formas av de föreställningar och förväntningar som de bär med sig. Dessa föreställningar får sin näring från massmedias rapporteringar, och från filmen och litteraturens värld och de blir till utgångspunkter för resenärernas upplevelser. Det kan som i Anna Burstedts diskussion av kopplingen mellan mat, minne och resor handla om hur föreställningar om äkthet och den unika måltiden formar smakupplevelsen i sig. Ett liknande resonemang

finns också hos Sarah Holst Kjær när hon beskriver rygsäcksturisternas första möte med främmande platser. Här synas det västerländska perspektivet och föreställningar om ”resten av världen”, kategoriserad som ett *paradis* eller ett *helvete*, blir tydliga. Föreställningarna är därmed inte bara en utgångspunkt för de upplevelser och erfarenheter som turisten gör, utan också en ram för det som kan och ska berättas. Turistens upplevelser är med detta perspektiv kulturellt strukturerade.

Antologin lockar till ytterligare bekantskap med de situationer där upplevelseindustrin möter den enskilda individen. Termen *industri* väcker associationer till det massproducerade, till effektivitet, det rationella tänkandet och det organiserade handlandet som praktik. Upplevelseturisterna själva lockas av det motsatta och söker snarare sina upplevelser i ett landskap där det unika och annorlunda, oväntade och exotiska i kontrast till det vardagliga och vanliga är dominerande. Det vet turistindustrin, som svarar med att omdana vardagliga företeelser till kultur och turistattraktion, samtidigt som turisten själv söker vidare efter det äkta och autentiska, det som ligger vid sidan om allfarvägarna (i en av antologins mer spännande bidrag resonerar Kjell Hansen bl.a. om denna process). Det finns en dynamik i relationen mellan turistentreprenörernas känsla för det gångbara och turistens önskemål. De är beroende av varandra och det tycks som önskemål och verksamheter hela tiden definieras i relation till varandra. Här finns utrymme för framtida studier.

Det är sällan som jag misstror vad som sägs och de perspektiv som författarna för fram. Tvärtom. Jag blir nyfiken och vill veta mer. Det är som tidigare nämnts genom tiden och rummet som upplevelser och sammanhang avgränsas. Jag efterlyser dock en mer fördjupad diskussion av de sociala faktorernas betydelse för hur en upplevelse struktureras. Ansatser finns och redan i inledningen får vi veta att turismen och upplevelseindustrialismen är genomsyrad av distinktioner. Upplevelseturisten söker det exotiska och det unika, och han/hon tar avstånd från *turistus vulgaris*, den mer pajasliknande Lasseåbergssfigur som ingen vill likna. Men vem är egentligen denna turist som ständigt söker nya upplevelser, den turist som urskiljs genom sina distinktioner? Är det en idealtypisk karaktär som vi lär känna eller är det en socialt situerad position som utmärks? En position karaktäriserad av uppväxt, vardagsliv, familjesituation, yrke och livsplaner? Här önskar jag att artikelförfattarna både hade utvecklat och fördjupat sina resonemang.

I sina resonemang knyter författarna an till en internationell litteratur som behandlar turism och kulturarv. Referenser till Arjun Appadurai, Barbara Kirschenblatt-Gimblett och John Urry återkommer i flera av artiklarna. Här skulle jag önska att författarna anammat ett mer läroboksmässigt förhållningssätt. Antologin är tänkt som en introduktion vid studier av turism. De refererade forskarna är visserligen ledande på disciplinens internationella arena, men deras tankar kan knappast betecknas som allmängods. En mer tydlig genomgång, gärna inledningsvis, av de huvudpoänger som dessa forskare fört fram skulle ge en bredare inblick i forskningsfältet som helhet och kunna underlätta en förståelse av de resonemang som de enskilda artikelförfattarna sedan tillämpar. Som det nu är tenderar de återkommande referenserna till den internationella forskningen att passera som självklarheter. Det är de inte och som läsare är det lätt att känna sig utestängd.

Jag får också en känsla av att arbetet med boken gått mycket fort fram, som om skribenterna inte tagit sig tid att stanna upp och tänka sina tankar fullt ut. Det är sällan som det ges plats för några längre begreppsutredningar och i den mån ett begrepp definieras så görs det mer i förbifarten. Varför denna iver? Jag tror att antologin överlag hade mått bra av en mer sammanhållen redigering. Flera av texterna startar om och det är många ordrika resonemang som sköljer över läsaren. För egen del var det först vid andra genomläsningen som samlingens många kvaliteter uppdagades.

Sammantaget kan sägas att antologins kvalitet är att den visar på turismen som ett vitalt fält öppet för forskning. Jag tror att den kan locka till egna studier och att "upplevelse" då kan vara en inspirerande begreppslig sökmotor. Helhetsintrycket dras dock ner av att analyser och begreppsresonemang inte fördjupats. Det är sällan jag lämnar en text riktigt mätt, utan de olika bidragen blir mer av aptitretare.

Lars Kaijser, Stockholm

Det urbana rummet. Gösta Arvastson (red.). Bokförlaget Korpen, Göteborg 1999. 144 s. ISBN 91-7374-623-1.

"Hur går det till att skriva texter som sträcker sig bortom vad man känner igen?" Frågan ställs av redaktören Gösta Arvastson (s. 122) i antologin *Det urbana rummet*, men löper som en underförstådd undran genom samtliga bidrag av bokens åtta författare. Sju dokto-

randers betraktelser från en vistelse i storstaden London och en mentor, som i en inledande prolog och avslutande epilog kontextualiserar och sammanfattar. Egentligen vet jag inte riktigt vad jag ska tycka om antologier, de tycks skölja över oss i en aldrig sinande ström. Projekt som får pengar ska producera, publicera. Ändå ter sig formen meningsfull i detta fall.

På samma gång som man från olika synvinklar söker problematisera storstaden London, så är det också i mångt och mycket en reseskildring. Alla trevar de sig fram i London under en begränsad tid och med utanförskapets blick. Konfronteras med ett offentligt rum som ter sig icke-hemmavant, kanske en smula exotiskt, men som på något sätt ändå går att knyta samman med det man känner sedan tidigare. Som en ande från det förgångna svävar de idag närmast klassiska studierna av 1950- och 60-talens East End av sociologerna Peter Willmott och Michael Young. Det är ingen tillfällighet då projektet är knutet till North London University och University of East End, och den kulturforskning som bedrivs i området. En annan, kanske ännu viktigare sammanhållande faktor är att etnografien står i fokus i samtliga bidrag. Ska man identifiera ett klart uttalat gemensamt syfte för antologins författare så är det just detta, att skapa en *impressionistisk etnografi* och att söka gå utanför sina egna invanda föreställningar både om vad en stad är och vad som är en "bra" eller korrekt etnografisk skildring.

Kanske är *Rebecka Lennartsson* den som mest konsekvent sökt skapa en impressionistisk etnografi när hon flanerar i staden, betraktande de böljande folkhoppar som rör sig i affärskvarteren bland höga huskroppar av stål och glas, på tunnelbanetåget, eller bland de lite ruffiga stenhusen i Bethnal Green, East End. Staden är indelad i rumsliga enheter och människokategorier. Att bli synlig, vare sig man är kvinna eller uteliggare, kan få både positiva och negativa konnotationer. Vänliga hälsningsfraser i Bethnal Green ställs mot citykärnans anonymitet, där synliggörande tycks sammanfalla med att avvika i negativ mening. Att vara fel individ på fel plats leder till utpekande och kanske ogillande blickar.

Även *Maria Zackariasson* har, i sin studie av olika McDonalds-restauranger, kommit att arbeta med citykärnan och Bethnal Green som två nästan kontrasterande etnografier. Även här finns ett betraktande av människan i relation till den miljö hon befinner sig i. Långsamheten i Bethnal Green med arbetslösa och småbarnsmammor återspeglas i restaurangens inredning, liksom det höga tempot i city eller exklusiviteten